

KAMEN IN OZNAČEVANJE

STROKOVNI PRIROČNIK O MOŽNOSTIH UPORABE KAMNA PRI OZNAČEVANJU TURISTIČNIH TOČK

KAMEN IN OZNAČEVANJE

STROKOVNI PRIROČNIK O MOŽNOSTIH UPORABE KAMNA PRI OZNAČEVANJU TURISTIČNIH TOČK

Logatec, 2021

KAMEN IN OZNAČEVANJE

Priročnik, ki je pred vami, ponuja pregled možnosti uporabe kamna pri označevanju turističnih točk, prikazuje primere dobre prakse in spodbuja rabo tega trajnostnega naravnega materiala, saj se z uporabo kamna v prostor vključuje kulturno in naravno dediščino okolja, tj. kamnoseško obrt in lokalni kamen. Predstavlja tudi prednosti in omejitve pri uporabi kamna za označevanje turističnih točk in podajanju informacij o znamenitostih. Ponuja drugačen pogled na označevanje ter spodbuja in nakazuje nove možnosti.

Priročnik je del projekta MITSKI PARK, ki je nastal v programu sodelovanja INTERREG V-A Slovenija - Hrvaška 2014-2020.

NA
DE
ZE
TRU

KAMEN IN OZNAČEVANJE

STROKOVNI PRIROČNIK
O MOŽNOSTIH UPORABE KAMNA PRI OZNAČEVANJU TURISTIČNIH TOČK

UVOD	9
KAMEN – ZAKAJ IN KDAJ?	11
OBLIKOVANJE	13
Tipografija in kamen	17
OZNAČEVANJE	21
Pregled možnosti uporabe	22
PREDNOSTI IN OMEJITVE	31
Vzdrževanje in čiščenje	33
PRIMERI DOBRE PRAKSE	35
Mitski park, Rodik	36
Mitski park, Trebišča	38
Pliskina pot	40
Projekt 1001 kal – 1001 zgodba o življenju	42
Pot glagolice Baška (Baščanska staza glagoljice)	44
Pot poezije (Poetry Path)	45
Park v kraju Earles Meadow (The Earles Meadow Public Open Space)	46
Javna plastika v pristanišču Chichester	47
+ VRHUNSKA TIPOGRAFIJA V KAMNU	49
Marko Drpić	50
Michelle de Bruin	53
John Neilson	54
Incisive Letterwork	57
POVZETEK	59
SEZNAM VIROV	61
Informacije, koristne povezave	62
Seznam slikovnega gradiva	63

UVOD

Za to, da označimo nek prostor, nakažemo smer, ponudimo razlago ali informacije, načeloma potrebujemo dva elementa: izbran nosilec informacije in vizualne elemente (črke, simbole, risbe ...). Označevanje turističnih točk se morda komu zdi preprosto – postavimo tablo z (berljivim) napisom ali simbolom in problem je rešen. Naloga pa vseeno ni tako zelo enostavna, če se vanjo poglobimo in želimo ponuditi kakovostno in trajno oblikovalsko rešitev.

Vsi poznamo planinske simbole na drevesih ali skalah. Poznamo lesene kažipote in tiskane table na plastičnih ali kovinskih nosilcih, ki pa lahko, kot lahko marsikje opazimo, v nekaj letih zbledijo, lesene oznake pa propadejo. Takšne rešitve potrebujejo redno vzdrževanje in prej ali slej tudi zamenjavo. Možnosti in variacij je pri označevanju sicer ogromno – nekatere so seveda kakovostnejše in trajnejše kot druge. V nobenem primeru pa ne moremo enačiti trajnosti tiskane table z v kamen vklesanimi napisi in simboli.

¹ (Ciglič, 1993, str. 73)

»Vizualna okamenelost oblike artikulira kamnit izdelek z dvojnim smislom: z osnovnim razlogom, da kamnit izdelek nastane, in razlogom, da ga hrani kot nosilca sporočila. Kamnit izdelek tako nosi odločujoč smisel preteklosti, seveda z upoštevanjem, kako ga družba, ki je podvržena spremembam, razume in sprejema. ‚Pogovor‘, ki nastane med človekom in ustvarjenim kamnitim izdelkom, s katerim predstavlja nekoga ali nekaj, sproži različne oblike spoznanja: od vizualizacije mita in religije do upoštevanja in razumevanja zgodovine.«

Zvona Ciglič¹

KAMEN – ZAKAJ IN KDAJ?

*»Kamnar se je sklonil in naredil čudež:
kamnu je vdihnil dušo.
Kaj je trenutek
v nežnih kamnitih lepotah?
Kamen je večnost trenutka.«*

Ivan Pertot₂

Splošno je znano, da začetki uporabe kamna segajo daleč nazaj v čas, v prazgodovino, nastanki kamnin pa do samega začetka obstoja planeta Zemlja, saj je njen zunanji, trdni sloj (litosfera) zgrajen iz različnih kamnin. Skozi čas se je uporabnost kamna razširila, njegovo pridobivanje in obdelovanje pa se je postopoma razvijalo. Kamen je trajen, lahko bi celo rekli, da je večen – tukaj je bil že davno pred nami in zagotovo bo tukaj še dolgo po tem, ko nas več ne bo. Nosi zapis časa, dogajanj iz daljne preteklosti. Vklესati nekaj v kamen, pomeni, zapisati, zabeležiti za vedno. Zato je to tudi material, ki ga je treba ceniti in dobro premisliti, kaj in kako vklesati vanj. Vsak kos kamna je poseben, neponovljiv, edinstven. S tem, ko posežemo vanj, obdelujemo od milijona pa do nekaj stotin milijonov let staro materijo (odvisno od vrste kamna).

Kras je absolutni dom kamna. Kamnoseška in kamnolomska tradicija tukaj segata daleč v zgodovino. Mojstrstvo kamnosekov je še danes vidno predvsem v arhitekturnih objektih – tako posvetnih kot sakralnih. Nobena novost ni dejstvo, da je v tem prostoru uporaba kamna zelo smiselna in več kot dobrodošla.

Morda lahko tudi pri označevanju turističnih točk naredimo korak naprej in z uporabo lokalnega kamna izberemo trajnostno, okolju prijazno rešitev, ki hkrati poudarja tudi vrednost naravne in kulturne dediščine – kamnoseštva. Gre za skladnost, povezavo s preteklostjo in okoljem ter nakazovanje značilnosti kamna. Seveda pa Kras, kljub temu da je to območje

₂ (Pertot, 2002, okrogla miza)

z največjo gostoto kamnolomov in močno kamnoseško tradicijo, ni edini, kjer je uporaba kamna smiselna za označevanje turističnih točk. Tudi drugod lahko v ta namen uporabimo lokalni kamen. Aktivni kamnolomi so tudi na drugih koncih Slovenije – Hotavljе, Lesno Brdo, Cezlak, Jelarji ... Povsod seveda morda ne bo mogoče dobiti velikih, zdravih rezanih blokov kamna, lahko pa se naloge lotimo drugače.

Vsak kos naravnega kamna je unikaten. Raznolika struktura se odraža na površini v podobi raznovrstnih tekstur. Pri enotnih vrstah kamna je to sicer manj opazno – sestavni delci so drobni in tvorijo enakomerno teksturo (pohorski granodiorit z izjemo belih aplitnih in pegmatitnih žil, enotni lipiški apnenec ...), pri drugih pa je raznolikost sestavnih delcev zelo pestra in vključuje tudi večje dele školjk ali cele školjke in fosile (repenski apnenec, rožasti lipiški apnenec, sivi, rožnati in rdeči apnenec iz Lesnega Brda, sivi, rožnati in rdeči apnenec iz Hotavelj, apnenec iz Podpeči ...).

OBLIKOVANJE

Rezultate oblikovanja zasledimo povsod okrog nas. V naših življenjih oblikovanje igra pomembno vlogo, tudi če ga v okolju ne opazimo ali prepoznamo. Kolikokrat se vam je že zgodilo, da ste sedeli na neudobnem stolu, uporabljali orodje, pripomoček, aparat, ki je sicer opravil svojo nalogo, a je bila vaša uporabniška izkušnja neprijetna? Ali obratno – je predmet izgledal zelo estetsko in sodobno, ni pa (dobro) opravil svoje funkcije? Kako pogosto ste zmedeni stali pred avtomatsko blagajno in razmišljali, kam vstaviti listek in kam denar? In nenazadnje – kolikokrat ste ob ogledu informacijske grafike obupali zaradi preveč teksta ali pa potrošili preveč časa, da ste sploh ugotovili, katere informacije najdete na katerem delu table?

Zaradi vsega omenjenega je kakovostno oblikovanje zelo pomembno. Cilj oblikovanja kot ustvarjalne dejavnosti je prepoznati problem in ponuditi celostno rešitev. Če je (v našem primeru) problem neoznačena ali slabo označena turistična točka, je treba poiskati oblikovalsko rešitev, ki ne bo zgolj rešila problema označevanja, ampak bo upoštevala in zadostila tudi drugim aspektom oblikovanja.

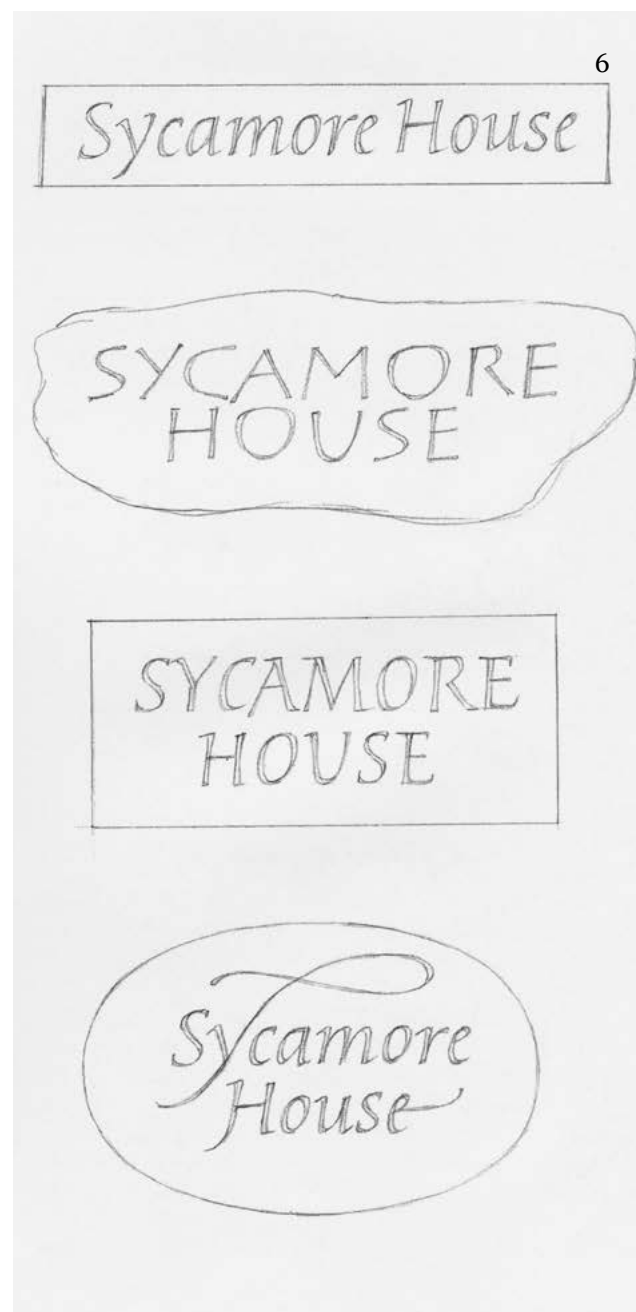
»Dobro oblikovanje je dejansko težje opaziti kot slabo oblikovanje. Deloma zato, ker dobro oblikovanje tako ustrezno zadosti našim potrebam, da je nevidno in nam služi, ne da bi pritegnilo pozornost nase. Slabo oblikovanje, po drugi strani, pa kričeče poudarja svoje pomanjkljivosti in je s tem zelo opazno.«

Donald A. Norman,

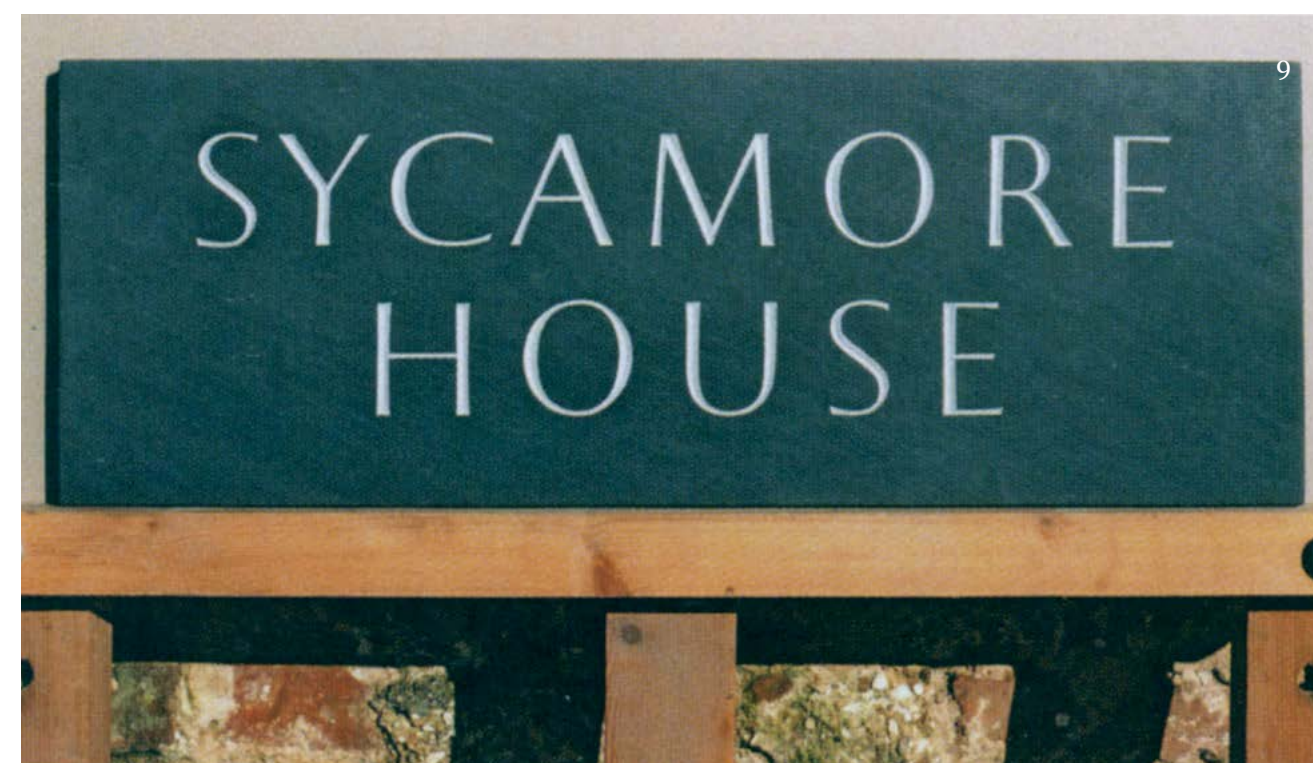
3 (Norman, 1988, str. xi)

Funkcija označevalne in informativne table je dobro opravljena, če gledalec dobi zelene informacije na hiter, preprost in logičen način. Pri oblikovanju imamo neomejeno število možnosti in različic oblikovne rešitve. Te možnosti nam omejijo, in s tem začrtajo smer nastajanja, ostali dejavniki – vsebina, teren, dostop do lokacije, zahteve naročnika ... Vse naštetu vpliva na izbiro materiala, velikost in obliko nosilca informacije, tipografijo, površinsko obdelavo kamna ...

Vsaka naloga oziroma rešitev je drugačna, zato ni enotnega recepta. Priročnik omenja in predstavlja različne primere in s tem skuša prikazati široko paleto možnosti, ki so na voljo pri oblikovanju kamna v označevalne namene.

Že spreminjanje dveh osnovnih komponent »označevalca«, nosilca informacije in tipografije, nam ponuja veliko oblikovnih rešitev. Preprosti, a nazorni primeri iz knjige Toma Perkinsa *The Art of Lettercarving in Stone* to dobro prikažejo. Obstaja pa še neskončno veliko drugačnih rešitev za oblikovanje napisov. Tom Perkins je vrhunski, vodilni, priznani črkoklesar, ki svoje zanimanje za oblikovanje črk kaže in nadgrajuje že od leta 1970. Prikazane so njegove skice za preproste kamnite tablice z vklesanim imenom hiše. V primerih na levi se oblika kamnite plošče (nosilca informacije) in črkovna vrsta spreminjata in tvorita razne kompozicije. Nekatere delujejo bolj uradno, strogo, druge so bolj razgibane, lahkotne (6). Izbrano idejno skico (7) je treba potem podrobneje in natančneje izrisati v merilu 1 : 1 (8), jo prenesti na kamen in izklesati (9).

TIPOGRAFIJA IN KAMEN

Besede, ideje, imena, spomini in sploh vse, kar želimo zapisati, potrebuje vizualno obliko. Tako, ki jo z lahkoto prepoznajo, preberejo tudi drugi. Ob označevanju turističnih točk skoraj ne moremo mimo tipografije. Seveda lahko v nekaterih primerih uporabimo zgolj simbole ali piktograme, večinoma pa moramo poseči po črkah.

»Tipografija je sredstvo, s katerim je pisani ideji dana vizualna oblika. Zaradi obsega in raznolikosti razpoložljivih črkovnih vrst lahko izbira komponent te vizualne oblike močno vpliva na berljivost ideje in bralčevo občutje do nje. Tipografija je eden najvplivnejših elementov na značaj in čustveno kakovost dizajna. Lahko ustvari nevtralen učinek ali vzbudi strasti, lahko simbolizira umetniška, politična ali filozofska gibanja ali izrazi osebnost posameznika ali organizacije.«

Gavin Ambrose, Paul Harris⁴

Ljudje so pogosto presenečeni nad dejstvom, da kdo še ročno kleše črke v kamen. Sprašujejo, ali ni mogoče tega narediti s strojem. Seveda je. Vsaj do neke mere. Ampak tako kot ročno izdelana keramična posoda ni enaka tisti, ki je izdelana industrijsko, tako je vsak delček ročno izklesanega napisa rezultat direktnega, človeškega procesa. Več kot to – črkoklesar sam oblikuje črke, ne uporablja črkovne vrste nekoga drugega za nek drug namen. In predvsem to je pomembno.⁽⁵⁾

⁴ (Ambrose in Harris, 2005, str. 6)

⁵ (Perkins, 2007, str. 5)

Klesanje črk v kamen zahteva veliko znanja, občutka, vztrajnosti in časa. Priporočljivo je, da ima tisti, ki kleše črke, hkrati tudi znanje iz kaligrafije in tipografije. Da zna ustvariti oziroma izbrati primerno črkovno vrsto za določen namen in tehniko izdelave. Da je sposoben združiti oblikovanje oziroma načrtovanje z izvedbo. Ohranjanje in prenašanje znanja na mlajše generacije sta ključnega pomena.

Izbora črkovne vrste sledi izvedba. Eno je pogojeno z drugim – na voljo imamo več različnih načinov klesanja in pri oblikovanju črk moramo imeti v mislih, kako se jih bo klesalo. Tiste, ki so primerne za klesanje v površino, niso primerne za uporabo pri tehniki »dvignjenih« oziroma reliefnih črk in obratno.

Črkoklesarstvo v Sloveniji zaenkrat še ni zares našlo svojega pravega mesta in se v večini primerov pojavlja ločeno v dveh strokah – kaligrafi in tipografi so na eni strani, klesarji in kamnoseki na drugi. Vrhunski primer mojstra črkoklesarja, ki združuje obe stroki, je pri nas Marko Drpić. Drugod po svetu obstajajo organizacije, ki se ukvarjajo s takimi dejavnostmi, nudijo tečaje, vajeništva, celo štipendije za mlade, ki se želijo izučiti kot črkoklesarji in s tem ohranjati kulturno dediščino. Primer takšne neprofitne organizacije je The Lettering Arts Trust, ki z razstavami in izobraževalnimi programi spodbuja in promovira umetnost črk, predvsem črkoklesarstvo. Ves njihov denar je vložen v pripravništva in druga strokovna usposabljanja z namenom ohranjanja tega dragocenega znanja, naše bogate dediščine.

Črke se v kamen najpogosteje kleše s klesanjem V-utora (12a). Taka črka je poglobljena, dobesedno vklesana v površino, med poglobljenima površinama, ki se srečata na najnižji točki klesanja, pa nastane 90-stopinjski kot. Kot oziroma globina vklesanega utora vpliva na kontrast površine in senc, torej na berljivost črk. Globlja je črka, večji je kontrast. Črke so lahko vklesane v površino tudi tako, da nastane U-utor. Ta izgleda tako, kot da bi obris črk samo poglobili (12b). Reliefne oziroma dvignjene črke nastanejo, če je celotna površina okoli črk odstranjena (znižana) do določene globine (12c). Izdelava teh terja več časa; odstraniti je treba več materiala in nenehno paziti na globino klesanja. Ozadje je lahko različno površinsko obdelano – lahko je gladko, lahko so vidne sledi orodja ...

Različica zadnjega načina je, da odvzeto površino okrog črk omejimo na manjše področje okoli napisa oziroma besede. Tako črke in površina izdelka ostanejo na isti višini. Podoba črke definira globina odvzetega negativnega prostora okoli nje – primer: Teucer Wilson, nagrobnik (13). Seveda je možna še marsikatera različica in kombinacija. V vseh primerih pa je treba posebno pozornost posvetiti izboru primerne črkovne vrste.

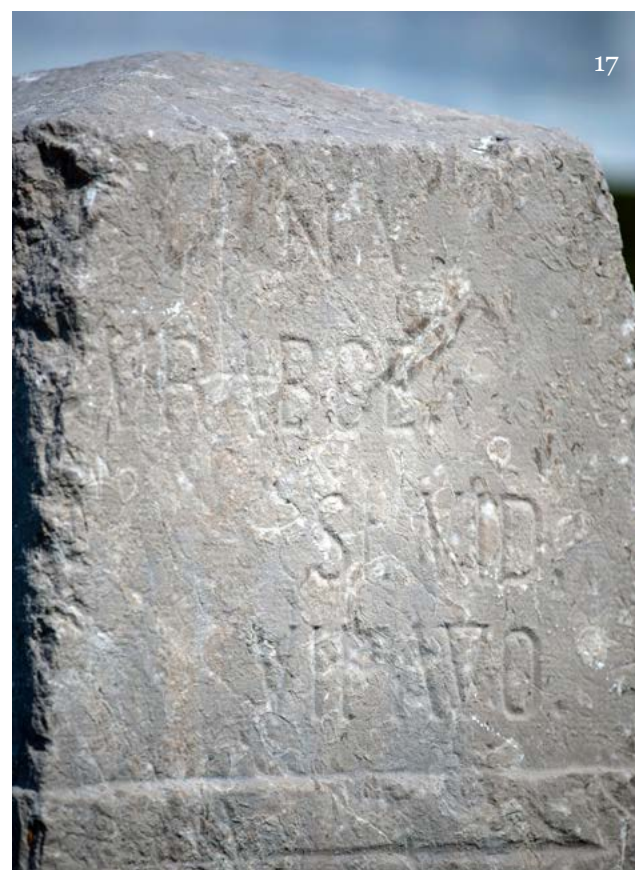
14

15

16

17

OZNAČEVANJE

Označevanje s kamnom ni nič novega in presenetljivega. Ohranjeni zapisi v kamnu pričajo o davnih civilizacijah, kamni označujejo meje, nakazujejo smeri v križiščih ... Na Krasu je ohranjenih veliko kamnitih mejnikov in kažipotov. Nekateri so preprosti, drugi podrobni, zahtevni in mojstrsko oblikovani. Mejniki med Križem in Tomajem (Croce, Tomai) ima vklesano letnico 1819 (14, 15). Kamnit kažipot (16) najdemo tudi v Dutovljah, pri križišču nas umerja proti Komnu (Comeno), Štanjelu (S. Daniele) in Opčinam oziroma Trstu (Opicina, Trieste). Podoben, vendar bolj preprost kamen najdemo na križišču v bližini vasi Štorje (17). Usmerja nas proti Štanjelu (na Kazlje, Stanjel, Gorico) in proti Vipavi (na Vrabče, St. Vid, Vipavo).

Nekoč so torej razni kamniti izdelki imeli nalogo označevanja meja posesti, nakazovati smer ali ohranjati pomembne podatke, datume ... Z razvojem turizma se je pojavila drugačna potreba po označevanju. Pomembno je bilo izpostaviti lokacijske značilnosti in posebnosti, omeniti znane in zaslužne posameznike ali organizacije, označiti pohodniške, tematske, učne poti in podobno.

Zdi se, da za namene turističnega označevanja danes potrebujemo več prostora za besedilo, želimo bolj vpadljive in opazne oznake, oznakam in informacijskim tablam pa dodajamo, zemljevide, fotografije, ilustracije ... Seveda vsega naštetega ne moremo prevesti ali prenesti na kamen. Težko si predstavljamo izklesane fotografije in podrobne zemljevide. In to nikakor niti ni namen. V današnjem svetu je v naši okolici ogromno vizualnih podob. Z njimi se srečujemo na vsakem koraku – na vseh mogočih ekranih, plakatih, letakih, v knjigah, revijah – povsod. V informacije, ki nam jih ponujajo turistične table in zgibanke, se večinoma niti ne poglobljamo. Vse tam ponujeno se najde tudi na internetu ali v knjigah, kar pomeni, da se o tem lahko pozanimamo tudi kasneje. Vse imamo na

dlani v obliki pametnega telefona, ki je vedno na voljo.

Iz tega sledi, da tudi označevanje turističnih destinacij morda potrebuje ponovni razmislek, drugačen, svež pristop in rešitve. Čeprav nas to lahko privede do tega, da nova rešitev izhaja iz nečesa, kar je znano že stoletja.

Morda pa niti ni napačno, če se označevalca nečesa pomembnega v prostoru izdela iz naravnega materiala v nevpadljivi, z naravo skladni podobi in ponuja le nekaj osnovnih informacij, namesto več odstavkov besedila. Lahko pa vsebuje tudi namig o tem, kje najti več podatkov in informacij o obravnavani temi. Morda s tem, ko vsebino strnemo na minimum in označevalec ne pritegne vse pozornosti, ampak destinacija sama, ne naredimo nič slabega, saj nikogar za nič ne prikrajšamo. Z izbiro primerne materiala in premišljeno vizualno podobo označevalca, kljub temu da je ta manj natrpana z informacijami, smo lahko tudi bolj zgovorni. To je v nekaterih primerih lahko celo boljše rešitev.

PREGLED MOŽNOSTI UPORABE

Z naslednjimi primeri, katerih namen sicer ni vedno označevanje turističnih točk, je prikazanih nekaj različnih možnosti uporabe kamna za namene označevanja. Nekateri v izbor vključeni kamni so postavljeni pokončno, drugi položeni na tla, eni so v naravi, drugi v urbanih prostorih, nekatere označbe so vklesane neposredno v zid, prodnik ali neobdelano skalo, druge celo obešene na vejo drevesa ali jih najdemo na klopeh ...

Izbor ne prikazuje uspehov slovenskih mojstrov, ampak nas seznaja z delom v tujini, a zgolj zato, ker je prikazano delo tako bolj raznoliko, večjega formata, morda bolj inovativno ali celo tako, ki bi ga pri nas težko našli ali zaman iskali. Prikazane možnosti uporabe kamna pa vsekakor dopolnjujejo primeri dobre prakse označevanja turističnih točk, ki sledijo v nadaljevanju in zajemajo tudi take iz Slovenije.

18

19

The Present Order (18, 19) – enajst velikih kamnitih blokov je položenih ob jezero parka Little Sparta na Škotskem. Park je ustvaril umetnik Ian Hamilton Finlay s soprogo Sue. V zgornjo površino vsakega bloka je vklesana beseda, izpisano besedilo pa se glasi: »Sedanji red je nered prihodnosti. Saint Just.« Avtorja tega dela sta Ian Hamilton Finlay in Nicholas Sloan. ⁽⁶⁾

Llanbradach (20) je naselje na jugu Walesa. Ime naselja je interpretiral in izdelal Alyosha Moeran. Kamni so postavljeni pokončno – drug ob drugemu, črka ob črko. ^{(7), (8)}

20

⁶ (Little Sparta: The Garden of Ian Hamilton Finlay, 2020)

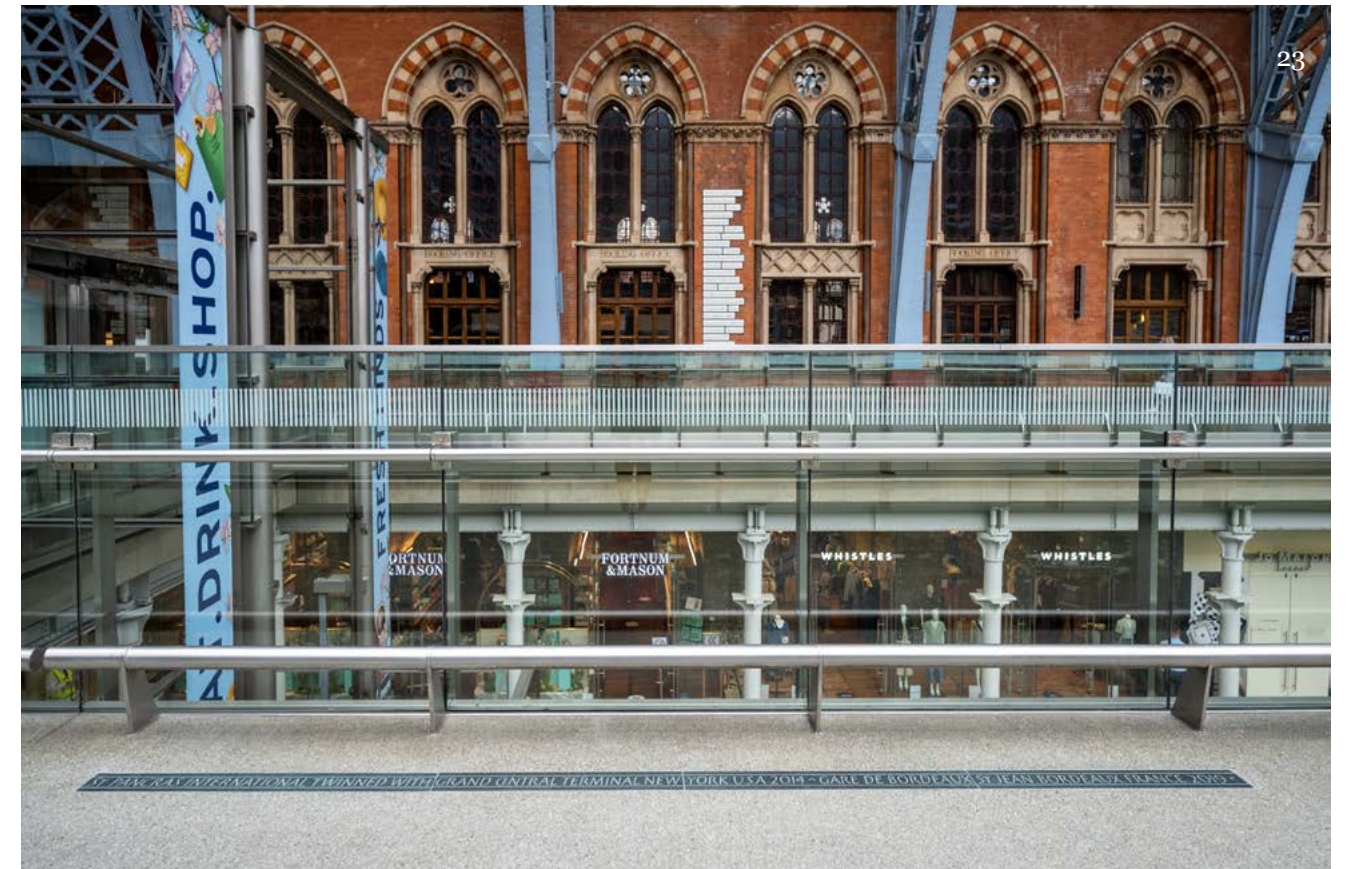
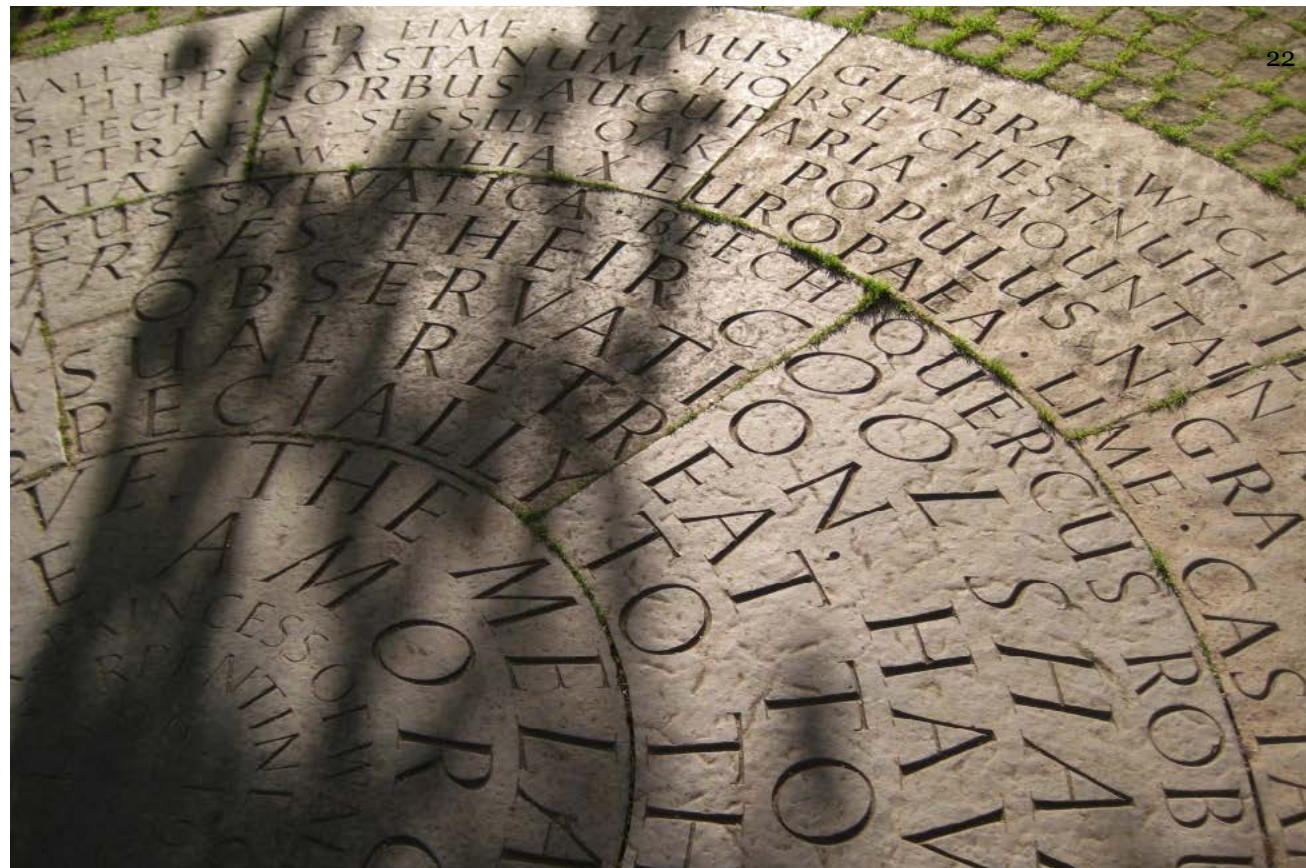
⁷ (Llanbradach – Wikipedia, 2020)

⁸ (The Lettering Art Trust: Public installations, 2020)

Velik, okrogel relief z vklesanim besedilom (21) je vgrajen v tla v parku ob univerzi York. Postavili so ga v spomin rektorju kolidža Derwent. Zasnovan je tako, da posameznik sledi besedilu in se ob branju premika v krogu. S tem se bolj posveti zapisanemu in ima močnejšo izkušnjo opazovanja, dojetanja. Avtor obeležja je Charles Gurrey.⁽⁹⁾

Veliko (prav tako okroglo) obeležje je pred galerijo Serpentine v Londonu (22). Tudi to je vgrajeno v tla – tlakovano. Sestavljeno je iz več kosov. Oblikovna zasnova in besedilo sta delo Iana Hamiltona Finlaya, črke je oblikoval in vklesal Andrew Whittle, pri klesanju mu je pomagal Peter Coates.⁽¹⁰⁾

Ob pobratenju treh mednarodnih železniških postaj iz Anglije, ZDA in Francije so v tla interierja londonske železniške postaje St. Pancras umestili kamnito obeležje – štirimetrsko ploščo z vklesanim napisom (23, 24). Avtor je črkoklesar mlajše generacije Thomas Sargeant. Besedilo je postavil v eno samo linijo, tako da sprehajalec med hojo po postaji lahko bolj učinkovito sledi zapisanemu.⁽¹¹⁾

⁹ (York University Roundel, 2020)

¹⁰ (Andrew Whittle, letter carver: Work, 2020)

¹¹ (Thomas Sargeant: St. Pancras International, 2020)

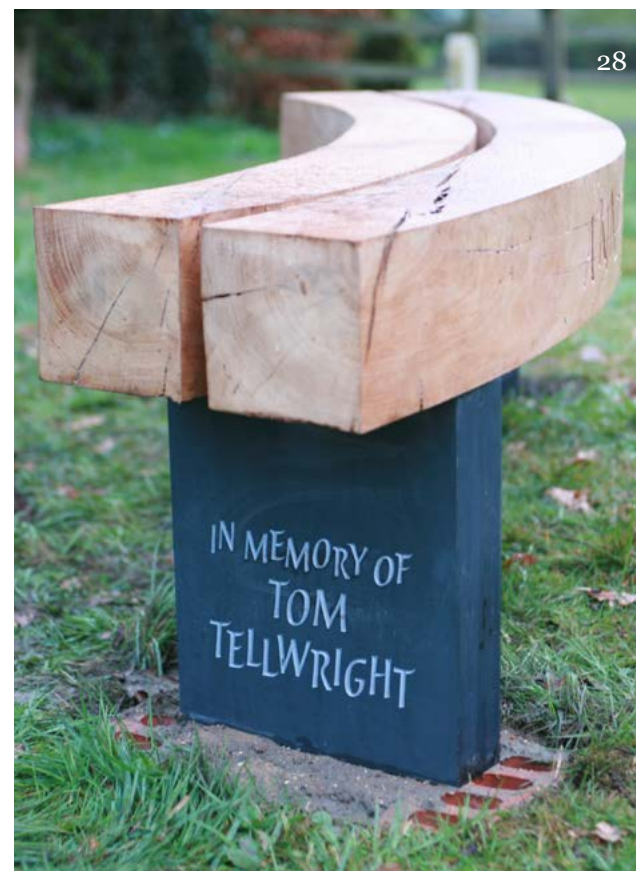
25

26

27

28

Velik relief (10 x 5 m), vklesan v kamnit zid angleške bolnišnice Batley Health Centre (25-27), ima na vrhu posebno podrobnost. »Okno« je sestavljeno iz prekrivajočih se listov, vmesni prostor pa je prazen (izklesan). Delo je zasnoval in izvedel Alyosha Moeran.⁽¹²⁾

Klopi z vklesanimi napisi (28, 29) – Martin Cook s kombinacijo lesa in kamna ali zgolj iz kamna ustvarja klopi (in mize) z vklesanimi posvetili, verzi ...⁽¹³⁾

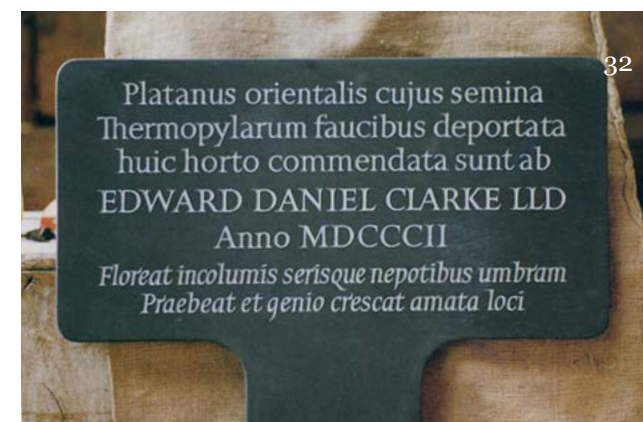
29

¹² (Alyoshastone: Public Art, 2020)
¹³ (Martin Cook Studio: Garden Carvings, 2020)

Kamnita tablica z vklesnim monogramom znanega slikarja in grafika Albrehta Dürerja (30, 33) je z usnjenim trakom obešena na vejo drevesa. Tudi ta zanimiva rešitev spada v že omenjeni park Little Sparta – zopet gre za sodelovanje Iana Hamiltona Finlaya in Nicholasa Sloana.⁽¹⁴⁾

Tanek, manjši kamnit označevalec (celota meri 49 x 56 cm) je izdelan iz valižanskega skrilavca (31, 32) in označuje vzhodno platano na vrtu kolidža Jesus v Cambridgeu. Izdelal ga je Kevin Cribb.⁽¹⁵⁾ Na njem je kar sedem vrstic besedila, kar pomeni, da gre za zelo majhne črke in natančno izpeljano zahtevno delo.

⁽¹⁴⁾ (Little Sparta: The Garden of Ian Hamilton Finlay, 2020)

⁽¹⁵⁾ (Perkins, 2007)

PREDNOSTI IN OMEJITVE

Trajnost naravnega kamna je eden izmed močnejših razlogov, zakaj izbrati ta material za označevanje. Na to sicer vplivajo razni dejavniki (vrsta kamna, podnebje oziroma onesnaženost, zaščita, vzdrževanje ...), vendar je kljub temu kamen eden trajnejših materialov.

Naravni kamen je okolju prijazen. Če ga postavimo v naravo, je to neznaten poseg v okolje – tako materialno kot vizualno. Z uporabo lokalnega kamna v prostor vključujemo naravno in kulturno dediščino tega okolja. Kamnina sama po sebi nosi zapis časa in govori o prostoru, v katerem se nahaja. Kamen je tridimenzionalen medij – omogoča nam podajanje informacij na vseh straneh in reliefno ali skulpturalno upodabljanje. S tem ko v prostor postavimo premišljen, dovršen, dobro oblikovan in izdelan objekt iz okolju primerne kamna, dodamo prostoru vrednost. Kamen je plemenit naravni material. Z njegovo uporabo in umestitvijo v prostor povečamo vrednost tako prostora kot kamna – izpostavimo naravno bogastvo in vključujemo kulturno dediščino – odnos do materiala in dela z njim.

Vzdrževanje kamna je v osnovi preprosto. Obstaja sicer več načinov zaščite in vzdrževanja, noben od njih pa ni zahteven. Nekaj osnovnih informacij o tem je zapisanih v poglavju Vzdrževanje.

Po drugi strani pa ima odločitev za uporabo kamna v namene označevanja tudi nekatere omejitve. Cena naravnega kamna, postopkov izdelave in montaže je gotovo višja v primerjavi z drugimi pogostejše uporabljenimi materiali za označevanje. Proces obdelave kamna zahteva več časa. Tudi montaža je zahtevnejša, saj moramo zaradi teže pri večjih dimenzijah imeti v mislih tudi transport in dvigovanje kamna. S tem povezana je tudi dostopnost lokacije, na katero nas omejujejo prevozna sredstva in dvigala.

Če želimo ohranjati tak videz kamna, kot ga ima izdelek ob montaži, bomo morali kamnu nuditi redno (letno) vzdrževanje. Če pa želimo doseči videz, ki ga kamen zaradi naravnih procesov in dejavnikov dobi z leti (patino), je vzdrževanje manj zahtevno in se izvaja na daljše časovno obdobje.

PREDNOSTI:

- trajnost (vzdržljivost in dolga življenjska doba),
- naravni material (ekološki vidik),
- vključevanje naravne in kulturne dediščine,
- ogromno možnosti za oblikovanje,
- pestrost in estetski vidik raznih vrst kamna,
- enostavno vzdrževanje,
- večja vrednost prostora oziroma destinacije.

OMEJITVE:

- cena (dražji material),
- izdelava zahteva več časa,
- montaža (zahtevnejša in časovno obsežnejša),
- transport (omejitve terena),
- redno (letno) vzdrževanje (za ohranjanje videza).

VZDRŽEVANJE IN ČIŠČENJE

Obstojnost kamnitega izdelka je med drugim odvisna od tega, ali je ta umeščen v notranji ali zunanji prostor. Kamniti izdelki za interier niso izpostavljeni vremenskim vplivom in so zaradi tega bolj obstojni. So pa izpostavljeni drugim nevarnostim (madeži, čistilna sredstva ...).

Pri označevanju turističnih točk s kamnom so bolj koristne informacije o vzdrževanju in zaščiti kamna zunaj, zato je nekaj teh navedenih spodaj. Z izrazom zunanji kamen se označuje tisti, ki je postavljen v prostor, kjer so temperatura, vlaga in onesnaževalci v zraku izključno ali večinoma pogojeni z naravnimi silami.

Redno čiščenje in vzdrževanje predstavljata idealno rešitev za ohranjanje zunanjega kamna. Običajno vzdrževanje naj vključuje občasen pregled površine zaradi strukturnih napak, premikanja ali madežev. Vsaj enkrat na leto (odvisno od vremenskih vplivov) pa naj bi se kamen tudi očistilo s spiranjem z vodo. To prepreči nalaganje zemlje in mahu, alg, lišajev ... Občasno se lahko pojavi tudi potreba po čiščenju s krtačo – odvisno od materiala, njegove obdelave in nakopičenih delcev. Priporoča se uporaba mehke krtače. Z njo se nežno očisti površino.

Če se kamnitega izdelka ne čisti redno, je treba poseči po nekoliko bolj grobih metodah. V tem primeru se priporoča uporaba vode pod pritiskom. To je najcenejša in najbolj učinkovita rešitev. ⁽¹⁶⁾ Vedar se tega postopka lotimo le, če kamen ni mehansko poškodovan, površinsko preperel ... torej, če je strukturno trden.

Peskanje ni priporočljivo, saj je preveč agresivno in skupaj z nečistočami odstrani tudi tanko plast površine izdelka. Za odstranjevanje trdovratnejših nečistoč se lahko uporabijo tudi drugi sodobni materiali za restavratorstvo. Obstajajo na primer posebne paste, ki se jih nanese na površino in ustvarijo film, ki ga po

določenem času skupaj z nečistočami previdno odstranimo s površine. Lahko posežemo tudi po posebnih čistilih, ki so namenjena čiščenju kamna, kadar gre za mastne ali druge madeže (vandalizem). Za nasvet pri zahtevnejših postopkih se obrnemo na strokovnjake, restavratorje.

Za zaščito kamnitega izdelka se lahko uporabijo tudi posebni premazi, ki zaščitijo površino pred zunanjimi vplivi. Poznamo dve glavni vrsti premazov – prvi so izdelani iz voska, akrila ali drugih plastičnih spojin in se uporabljajo za zaščito površine kamna pred vodo, olji in drugimi nečistočami. Ta vrsta premazov ostane na površini in ščiti kamen pred zunanjimi vplivi. Druga vrsta premazov pa deluje impregnacijsko – tako da prodre pod površje in postane odporna na vodo. Večinoma so ti premazi hidrofbni, nekateri pa so odporni tudi na olja, mastne madeže. Značilnost teh premazov je, da ne prepuščajo vode v notranjost kamna, vlaga iz kamna pa lahko nemoteno prehaja ven. Kdaj se odločiti za premaz in katerega, je odvisno od izdelka, okolja, videza ... Načeloma pa se za premazovanje odločimo, ko:

- je visoka možnost, da se izdelek umaže,
- uporabimo premaz kot pomoč pri rednem vzdrževanju videza izdelka,
- vremenski vplivi lahko (ali so že) spremenili površino kamna,
- želimo podaljšati prvotni videz kamnitega izdelka,
- je možnost grafitiranja in drugih vrst vandalizma v okolju visoka. ⁽¹⁷⁾

¹⁶ (Restoration and Maintenance, 2016)

¹⁷ (Restoration and Maintenance, 2016)

PRIMERI DOBRE PRAKSE

Primeri označevanja s kamnom (predvsem na Krasu) niso redki, so pa nekateri oblikovno bolj dodelani in premišljeni kot drugi. Sledi izbor primerov dobre prakse označevanja poti ali turističnih destinacij s kamnitimi elementi iz Slovenije in tujine.

Pri nekaterih izpostavljenih primerih kamnita označba označuje obstoječo turistično zanimivost, naravno ali kulturno dediščino, ponekod je situacija obrnjena – s postavitvijo kakovostno izdelanih kamnitih elementov na določeni lokaciji lahko ta za turiste postane zanimiva prav zaradi tega. Namen priročnika je izpostaviti bolj zasnovane primere, prikazati možnosti in spodbuditi snovalce, oblikovalce in izvajalce, da v označevanje večkrat (premišljeno) vključijo kamen.

Večina prikazanih primerov iz Slovenije je s Krasa, kar je smiselno, saj je na tem območju kamnoseštvo najbolj razširjeno, s kamnom pa se tako rekoč srečujemo na vsakem koraku. Slovenija je bogata z različnimi kamninami, med katerimi najdemo tudi take, ki so primerne za obdelavo in namen označevanja. Zato bi ta trajnostni način označevanja lahko uporabili tudi v drugih regijah.

MITSKI PARK, RODIK

Mitski park je najobsežnejši primer označevanja turističnih točk s kamnitimi označevalci v Sloveniji, verjetno pa tudi širše. Potreba po ohranjanju naravne in kulturne dediščine se je odrazila v čezmejni turistični destinaciji, ki s svojo vsebino povezuje Slovenijo in Hrvaško. V Rodiku so na podlagi mitskega izročila, vezanega na določene točke krajine, postavili oblikovane kamnite označevalce poti, pragove in kiparske interpretacije izročil oziroma zgodb iz dveh vrst kamnin – repenskega apnenca na spodnjem (kraškem) delu in flišnega peščenjaka na zgornjem (brkinskem) delu poti Mitskega parka. Zaradi obsežnosti projekta je pri izvedbi sodelovalo 20 posameznikov, katerih imena so navedena na posameznih lokacijah in v mobilni aplikaciji.

LOKACIJA: Rodik, Slovenija
NAMEN: označitev pohodniške oziroma kolesarske poti in z izročili povezanih mest krajine

ELEMENTI:

- označevalci poti (13 kosov)
- skulpture (28 skulptur oziroma kosov)
- pragovi (12 kosov)

LETO: 2020

AVTORJI:

- Marko Drpić (označevalci poti)
- Špela Šedivy, Damjan Švara, Sibila Leskovec in drugi (skulpture)
- Marko in Marika Pogačnik (prostorska postavitev Baba)

MATERIAL: repenski apnenec, flišni peščenjak

Lokacije na fotografijah: Njivice (37), Cikova jama (38), Kobilja glava (39), Pod lisičino (40)

MITSKI PARK, TREBIŠČA

V naselju Trebišča nad Mošćeničko Drago na tematski poti Mitskega parka najprej naletimo na kamnita vrata z vklesanimi simboli boginje Mokoš, boga Peruna in njunih otrok (sonce, luna in zvezde) (44), na drugi strani so simboli obilja (42). Ko pridemo do naselja, pa opazimo še druge kamnite skulpture (mlinski kamen (41), rženo in ovseno zrno (43), žrtvenik ...).

LOKACIJA: Trebišča, Hrvaška
NAMEN: označitev prehoda v mitsko krajino in interpretacija izročil
ELEMENTI:

- glavna vrata Perunovega sveta
- ovseno in rženo zrno
- trije mlinski kamni
- žrtvenik
- vidčeve stopinje

LETO: 2020
AVTOR: Ljubo de Karina
MATERIAL: istrski apenenc – kanfanar

PLISKINA POT

Tematska krožna pot s klasičnimi informativnimi tablamami nudi spoznavanje posebnosti kraške gmajne, tu živečih ptic, kalov, lokev ... Dodatno je ta učna pot označena s kamnitimi označevalci. Za označevanje so uporabili naravne, najdene, neobdelane kose kamna, v katere so vklesali simbol vasi – ovce. Orientacija ovce (smer njene glave) nakazuje smer hoje (45, 46). Če je ovca obrnjena proti nam (47), smo prispeli do točke za počitek oziroma ogled zanimivosti ali informativne table. ⁽¹⁸⁾

¹⁸ (Visit Kras: Pliskina Pot, 2020)

LOKACIJA: Pliskovica, Slovenija
NAMEN: označitev tematske poti
ELEMENTI: označevalci poti
LETO: 2003
AVTORJA: Lejla Zadel (simboli), Jernej Bortolato (izvedba)
MATERIAL: lokalni apnenec

PROJEKT 1001 KAL – 1001 ZGODBA O ŽIVLJENJU

V obsežnem projektu ohranjanja kalov so med junijem 2005 in decembrom 2007 (med drugimi aktivnostmi) obnovili kar 17 kalov. Za označevanje so večinoma uporabili naravne kose kamna, v katere so vklesali napise – ime in leto obnove, kot npr. Podkal (48) in Kal pri Vrabcih (49), oba v Danah pri Divači. Izjema sta kala v Tupelčah in Pliskovici. V prvem primeru so kosi kamna obdelani, saj gre za bolj urbano okolje (kal se nahaja v vasi), v drugem je ime kala vklesano v kamnito klop (50).^{(19), (20)}

48

49

LOKACIJA: kraji na Primorskem, Slovenija
NAMEN: označitev obnovljenih kalov
ELEMENTI: označevalci z vklesanimi imeni
LETO: 2006
AVTOR: Marko Drpić
MATERIAL: lokalni apnenec

50

¹⁹ (Maher, 2007)
²⁰ (Kodele Krašna, I., julij 2020 [osebna komunikacija])

POT GLAGOLICE BAŠKA (BAŠČANSKA STAZA GLAGOLJICE)

Pot glagolice je projekt, ki ga je društvo Sinjali začelo leta 2006. Ideja je bila, da se za vsako črko glagolice izdela ena kamnita skulptura. Projekt se je izkazal za zelo uspešnega – izdelali so 35 skulptur oziroma kamnitih črk glagolice. Štiri skulpture so delo akademskega kiparja Ljuba de Karine (51, 52) in so večje od ostalih, ki so jih izdelali študenti kiparstva akademij iz Osijeka, Reke, Splita, Ljubljane, Gradca in Prage. Ta projekt je izjemno uspešen primer delovanja lokalne skupnosti za izboljšanje turistične ponudbe in je hkrati odličan vodnik po številnih manj znanih lokacijah. ⁽²¹⁾

LOKACIJA: Baška in okolica
POBUDA IN IZVEDBA: Sinjali – društvo za kulturo, ekologijo in tradicijo
NAMEN: označitev pomembnih mest in izboljšanje turistične ponudbe
ELEMENTI: monolitne skulpture, vezane na črke glagolice
LETO: 2006–2009
AVTORJI: Ljubo de Karina in drugi
MATERIAL: istrski apenenc – kanfanar in lokalni kamen s Krka

51

52

²¹ (Baščanska staza glagoljice, 2020)

POT POEZIJE (POETRY PATH)

Pot poezije v okolici naselja Kirkby Stephen obravnava odnos lokalnega hribovskega kmeta do čudovite narave doline Eden. Dvanajst kratkih pesmi, predstavljenih na različnih kamnitih elementih, je napisala priznana pesnica Meg Peacocke, oblikovala in vklesala v kamen pa jih je črkoklesarka Pip Hall. Posamezni kosi (53, 54) so v intervalih nameščeni ob krožno pot na obeh straneh reke Eden. Vsaki pesmi je dodan reliefno izklesan motiv. Oboje skupaj prikazuje dejavnosti lokalnega kmeta, povezane z vsakim mesecem leta. S pomočjo papirja in barvice lahko obiskovalec reliefni motiv preriše in odnese domov. Cilj poti je v krajino vnesti trajno in celostno interpretacijsko izkušnjo, ki hkrati podaja močno sporočilo o vlogi kmeta pri ohranjanju občutljivega kmetovanja v hribih ter odnosa do naravnega okolja. ⁽²⁴⁾

LOKACIJA: Kirkby Stephen, Anglija
NAMEN: približati življenje lokalnih kmetov in potek letnih časov
ELEMENTI: kamnite plošče z vklesano poezijo in reliefnimi motivi
LETO: 2004
AVTORICA: Pip Hall

53

54

²⁴ (Visit Eden: Kirkby Stephen Poetry Path, 2020)

PARK V KRAJU EARLES MEADOW (THE EARLES MEADOW PUBLIC OPEN SPACE)

Prebivalci kraja Earles Meadow v Angliji so ponosni na svoj veličasten 270 let star hrast kot osrednjo točko območja, ki se skozi letne čase neprestano spreminja. Leta 2013 so na vhod v to območje postavili velik kamnit označevalec (55) in s tem pridobili še eno znamenitost – 1,7-tonski kamen z vklesanim imenom kraja in reliefno interpretacijo starega hrasta.

Odločili so se za uporabo lokalnega kosa kamna (Horsham stone) in ga (razen črk in reliefa) pustili v svoji naravni obliki. Dviga se dobra dva metra v višino, širok je en meter, njegova debelina pa je približno 25 cm.

Oblikovanje in izvedbo so zaupali črkoklesarju Christopherju Elseyu. Večino sredstev za izvedbo so zbrali z donacijami in sponzorstvom lokalnih prebivalcev, preostanek pa je prispeval župnijski svet, na čigar zemljišču sta obe znamenitosti. Označevalec opravlja vlogo dolgotrajne promocije ohranjenih parkov, travnikov in gozda. ⁽²²⁾

LOKACIJA: Earles Meadow, Anglija
ELEMENT: označevalni kamen z napisom
AVTOR: Christopher Elsey
LETO: 2013
NAROČNIK: lokalna skupnost
MATERIAL: lokalni kamen

55

JAVNA PLASTIKA V PRISTANIŠČU CHICHESTER

V sklopu strategije za javno umetnost mestnega sveta v Chichesterju, katere cilj je omogočiti postavitev umetniških del v javnem prostoru in predvsem v manjših podeželskih skupnostih, so v pristanišču omenjenega mesta postavili javno skulpturo (56). Umetniško delo je bilo postavljeno kot obeležje za leta 2014 zgrajeno ladjedelnico. Skulptura je izdelana iz enega kosa apnenca (Ancaster) in je postavljena na podstavek iz lokalnega kamna (Horsham). Podstavek ima naravno vzvalovano obliko, ki razkriva, kako je kamen nastal (starodavno morsko dno). Pri izvedbi in oblikovanju sta sodelovala Christopher Elsey (črkoklesar) in Alyosha Moeran (kipar). Na pomoč jima je priskočil Thomas Sargeant, ki je bil takrat vajenec pri omenjenem mojstru črk. Osnovna forma skulpture posnema obliko kobilice, na spodnjem delu pa so vklesane besede iz navtičnega besednjaka. Črke so ročno oblikovane in izklesane. ⁽²³⁾

LOKACIJA: pristanišče Chichester
ELEMENTI: skulptura z vklesanimi besedami
AVTORJA: Christopher Elsey, Alyosha Moeran
LETO: 2015
NAROČNIK: Premier Marinas Ltd.

56

²² (Earles Meadow: The Horsham Stone, 2020)

²³ (Elsey, C., 10. 2. 2021 [osebna komunikacija])

+

VRHUNSKA TIPOGRAFIJA V KAMNU

Izboru dobrih praks je dobrodošlo dodati še nekaj drugih primerov dobrih oblikovalskih rešitev. Pri teh sicer ne gre za označevanje turističnih poti, nam pa lahko orišejo široko paleto možnosti oblikovanja črk v kamnu. Seveda je možnih oblikovalskih rešitev in različic neskončno. Izbrana dela pričajo o mojstrstvu oblikovanja in klesanja črk ter spodbujajo k višjemu nivoju uporabe kaligrafije v kamnu.

Za nekatere primere bi lahko rekli, da so bolj umetniško delo, kot »uporaben« zapis v kamnu. Črke na ali v površini delujejo kot vzorec, tekstura in na prvi pogled niti niso berljive. Spet drugi primeri so berljivi, premišljeni, preprosti ter dovršeni in so ravno zaradi tega presežek.

58

MARKO DRPIĆ

Marko Drpić je kaligraf, črkoklesar, oblikovalec in pedagog. Večinoma se posveča tradicionalnemu tisku s starimi tiskarskimi stroji v svojem studiu za visoki tisk Tiporenesansa v Ljubljani, vendar se ukvarja tudi s klesanjem črk v kamen. Kaligrafije in klesanja črk se je učil pri mojstru z imenom Kristoffel Boudens v Belgiji in pri svojem očetu, vrhunskem kamnoseškem mojstru.

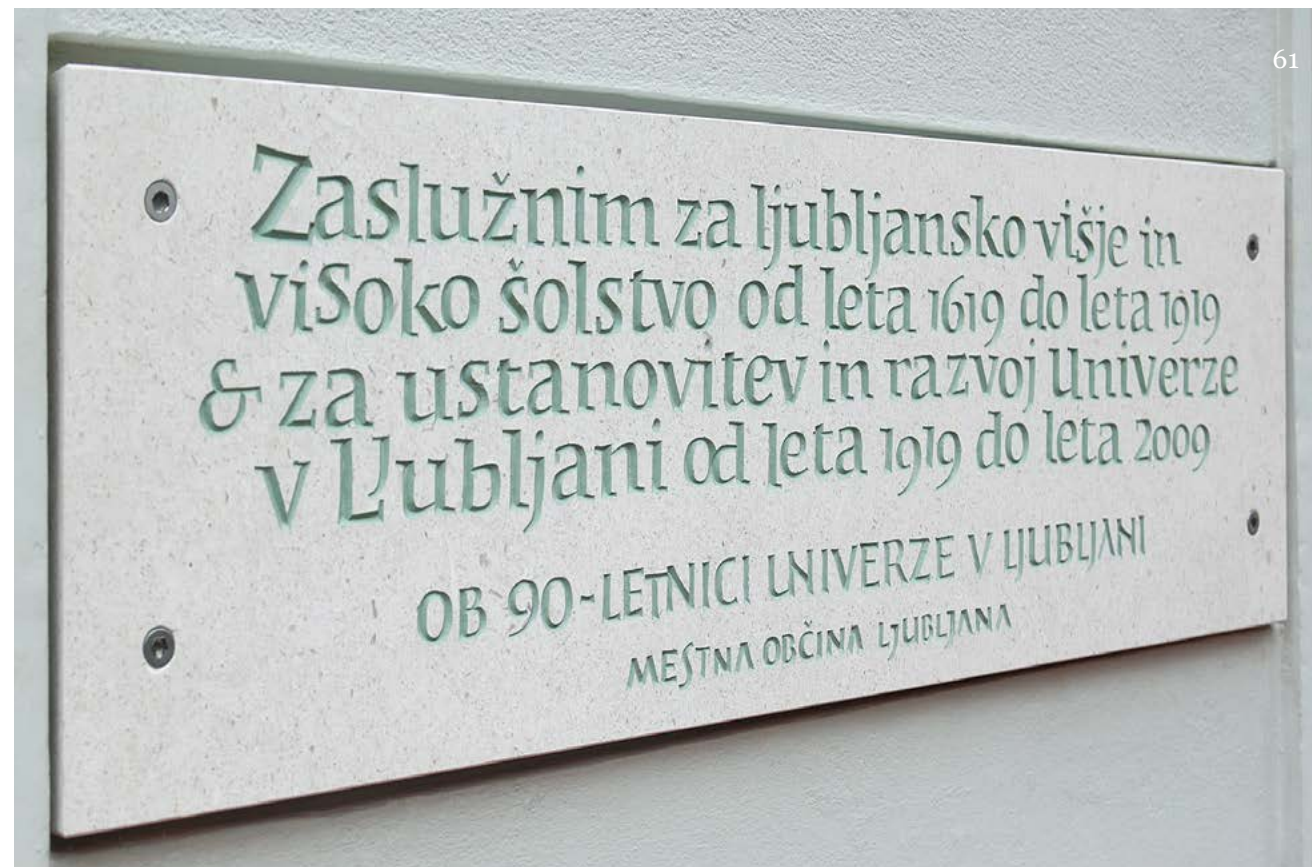
Ustvaril ali sodeloval je pri nastanku več javnih obeležij v Sloveniji (spomenik pri trdnjavi Kluže (57), Tomanov park v Ljubljani, plaketa ob 90-letnici Univerze v Ljubljani (61), označevanje kalov pri projektu 1001 kal – 1001 zgodba o življenju, označevalci poti Mitskega parka Rodik ...) in mnogih manjših objektov v osebnih zbirkah in lasti posameznikov (58–60).^{(26), (27)}

60

59

61

²⁶ (Marko Drpić – Kaligraf, Klesalec Črk, Oblikovalec in Pedagog, 5. 4. 2018 [videoposnetek])

²⁷ (Drpić, M., oktober 2019 [osebna komunikacija])

»Pričakovala sem dramo. Če bi kamen postal pretanek, bi počil zaradi nenehnega stresa kladiva in dleta? Odgovor je, da je že večkrat počil. Razpoke (tanke kot las) so se pojavile, ko sem se poglobila v kamen. Na nekaterih mestih, kjer je bil kamen manj kompakten, se je drobil. Ni bilo drame. Le počasen razpad, erozija in obnova so se ponavljale z vsako novo globino.«

Michelle de Bruin

MICHELLE DE BRUIN

Primer, ki ni zgovoren samo zaradi izrazite obrtniške zahtevnosti, ampak tudi tematiziranja propadanja materiala, časovne komponente in vztrajanja oziroma ponavljanja postopka, nam na poetičen način ponazarja delo s kamnom. Naslov dela je 10.000 ur (62–64).

Michelle de Bruin je k temu nenavadnemu izzivu spodbudil odziv javnosti na klesanje. Skozi leta je opazila, da je večina vprašanj, ki jih dobi, vezanih na čas. Koliko ur traja, da narediš to? Koliko časa si se tega učila? Ta vprašanja pa je spremljajo drugo vprašanje – kaj se zgodi, če kamen počí?

Avtorica pravi: »Če je medij sporočilo, se potem, ko je kamen bil sklesan, zdi, da je sporočilo to, da je čas bil porabljen.«

Projekt 10.000 ur je nastajal postopoma. Iz plitke vklesane skice je bil vedno znova zarisan, spet sklesan, ponovno zarisan ... namen ni bil nič drugega kot ponavljati ta postopek, dokler kamen ne začne razpadati. Obrt je torej prikazana kot dejanje in ne kot sredstvo za ustvarjanje popolnega objekta. Postopek je avtorica dokumentirala in ga zbrala v obliki umetnikove knjige.⁽²⁸⁾

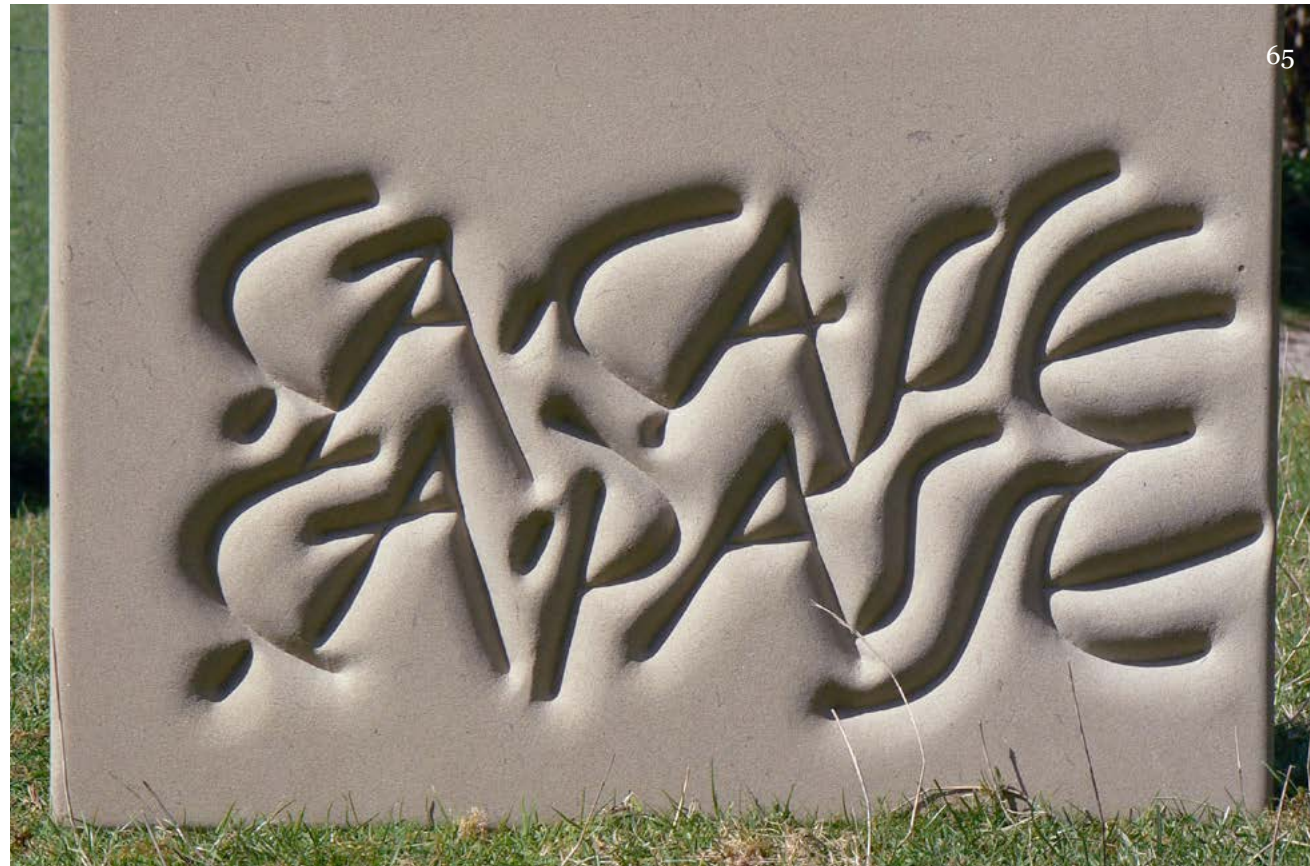
²⁸ (De Bruin, M., 17. 8. 2020 [osebna komunikacija])

JOHN NEILSON

Delo Johna Neilsona zajema oblikovanje in klesanje črk za arhitekturne projekte, javno plastiko, spomenike, plakete, razne napise in tudi objekte, ki delujejo kot skulpture. Izpostavljeni sta dve njegovi deli, ki spadata med slednje. ⁽²⁹⁾

Pri delu Ça passe ça casse (65) gre za mehko, prepletajočo se celoto, ki deluje kot vzorec na površini. V tem primeru so črke poglabljene, vendar niso klesane s klasičnim V-utorom. Sredina (najgloblja točka črke) je vidna, torej gre za vklesan utor, vendar je zgornji rob, kjer se globina črke sreča s površino, močno zaobljen. Nikjer torej ne opazimo jasno definiranega, ostrega roba med črko in površino. Samo mehke sence nam zapišejo oziroma izrišejo besede.

Pri delu There are no unsacred places (66) se črke dvigujejo iz površine. Prehod med njimi je mehak, postopen, črke pa so precej tanke. S premišljenim zbliževanjem vrstic črk posega v prostor druge in s tem dodatno tvori občutek celote, prepletanja. Na enak način je izklesano delo Cold fear (67, 68).

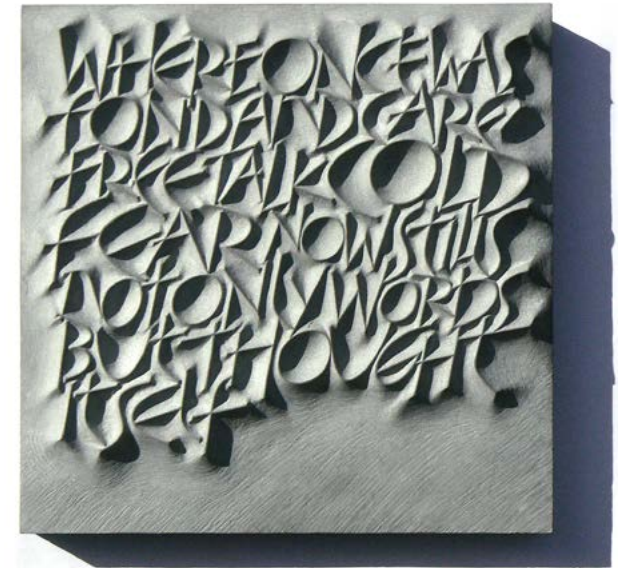

65

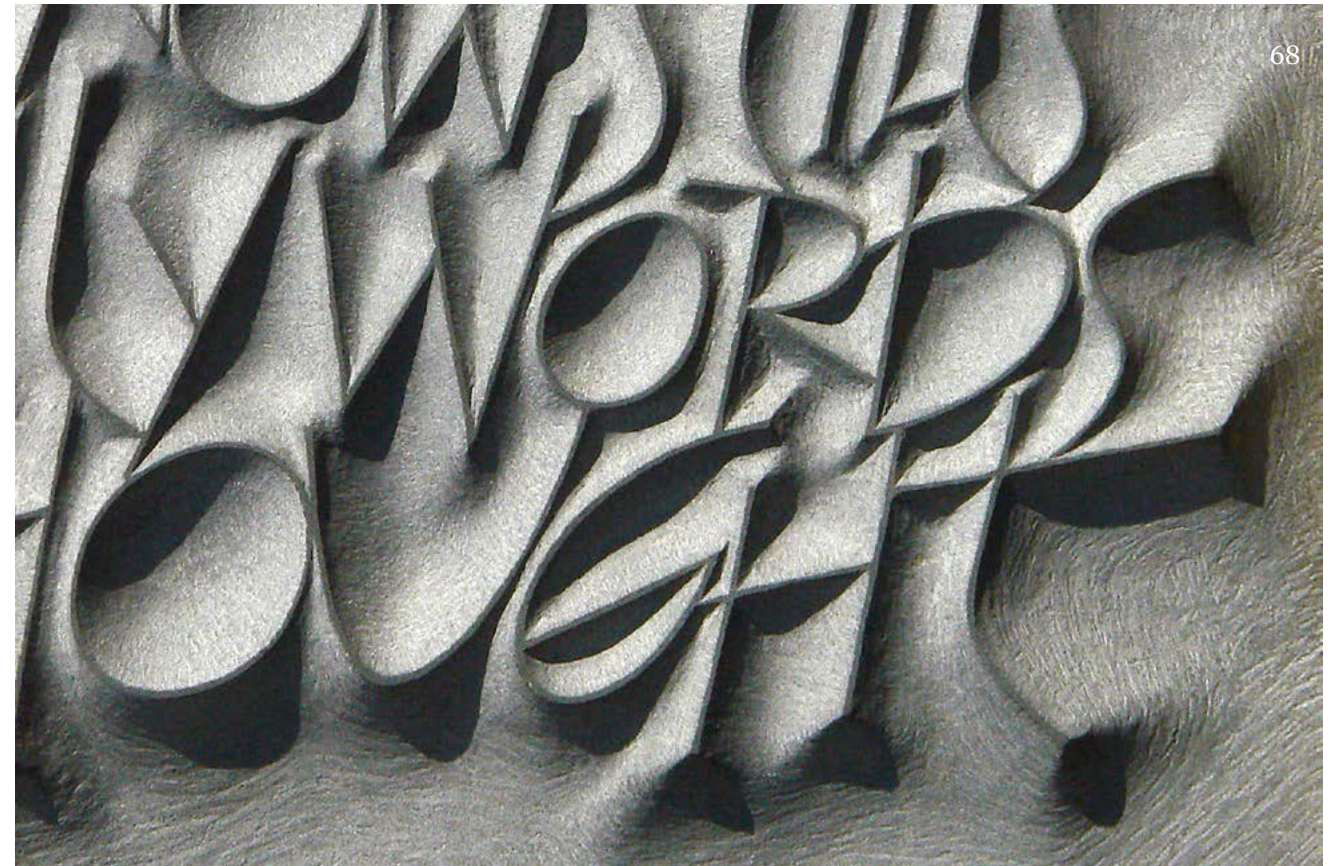
²⁹ (The Lettering Art Trust: John Neilson, 2020)

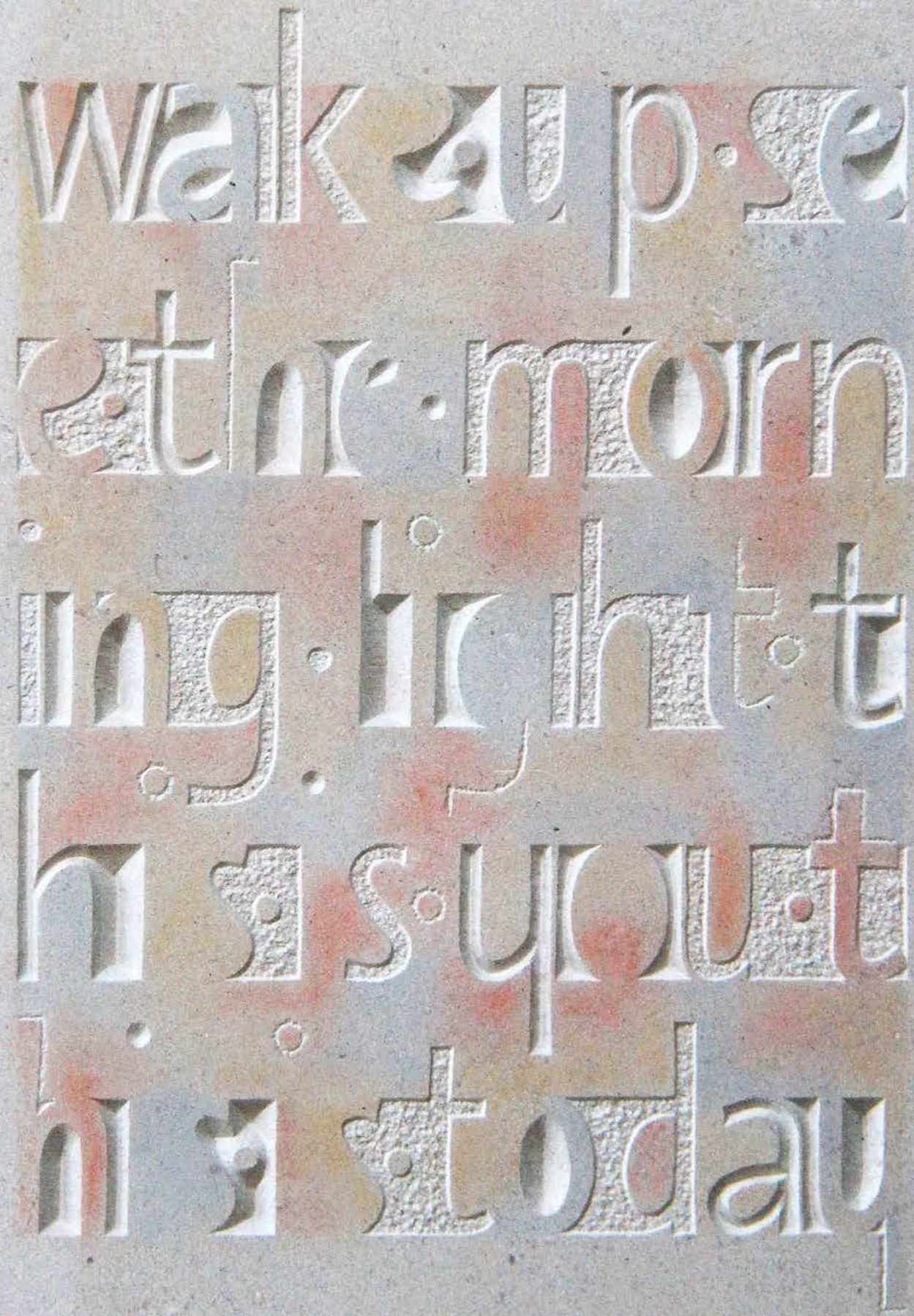
66

67

68

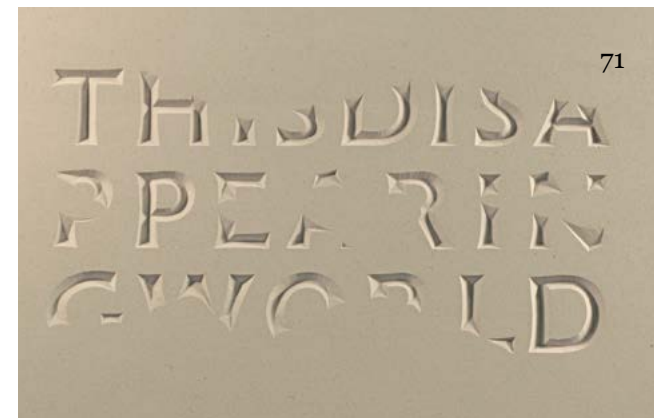

INCISIVE LETTERWORK

Studio Incisive Letterwork sta leta 1988 ustanovili Brenda Berman in Annet Stirling. Srečali sta se v londonski umetniški šoli City and Guilds, kjer sta se posvečali študiju črk. Brenda Berman je pred tem študirala slikarstvo, Annet Stirling pa grafično oblikovanje. Njuno delo se osredotoča na velike arhitekturne napise in »besedne« skulpture (71). Razstavljata na večjih aktualnih razstavah črk in še naprej raziskujeta meje čitljivosti in abstrakcije v obliki črk. ⁽³⁰⁾

Delo zgoraj desno (70) nam na subtilen način izpiše besede »art and poetry philosophy and science«.

Na delu na levi (69) se zraven klesanih črk pojavljajo tudi pigmenti, besedilo pa se glasi: »Wake up, see the morning light, this is you, this is today.«

³⁰ (Incisive Letterwork: Designer and letter carvers, 2020)

POVZETEK

Ta sprehod skozi nekaj glavnih tem in vprašanj glede uporabe kamna v namene označevanja je bil ustvarjen z namenom, da se spodbudi uporaba naravnega kamna tudi na tem področju. Vsekakor pa je pri tem treba izpostaviti, da so na prvem mestu še zmeraj narava, okolje, določena točka krajine ... Oblikovanje, izdelki, označbe naj ne preglasijo lokacije ali znamenitosti, ki jo označujemo. Kamen se sam po sebi odlično vklaplja v naravno okolje, a je spoštljiv in nevsiljiv samo, če je tudi njegova podoba premišljena in dodelana. Njegova naloga v tem primeru je samo opomniti, dati ime, podati informacijo in nikakor ne prevladati in preglasiti okolja, v katerega je postavljen.

Področje, ki ga obravnava ta priročnik, ponuja še veliko možnosti – predvsem Kras je idealen prostor za uresničevanje takšnih projektov. Seveda pa to ne pomeni, da drugod niso zaželeni ali mogoči. Namen priročnika ni spodbujanje uporabe kamna za vse vrste označevanja ali pretirane, nepremišljene uporabe tega materiala. Namen je prikazati možnosti, ki jih ponuja, poudariti pomembnost oblikovanja, izbora tipografije in kakovostne izvedbe ... Pomembno je namreč za vsak posamezni primer najti najprimernejšo rešitev. Če je odgovor na vsa vprašanja z vseh vidikov kamen, potem je uporaba tega vsekakor smiselna in zaželena. Če se ga uporabi zgolj za to, ker bi naj s tem okolje ali obiskovalci nekaj pridobili, končni rezultat pa šepa pri enem ali več točkah izvedbe, je bolje, da se najde kakšna ustrežnejša rešitev. Glede na trajnost materiala je posebno pozornost treba nameniti oblikovanju in izvedbi, saj bo tak izdelek v prostoru ostal zelo dolgo.

³¹ (Maurer, 2018, str. 102)

*»Živel nekoč je kamenček –
pred tisoč leti, se mi zdi ...
Živel je – in pomislite –
še zdaj živi!
Na njivi mi je po pomoti
prišel v dlan;
pobirala sem nov krompir
in dala ga na stran.
Zdaj je pri meni v rdeči skledici;
okrogel, bel na dnu čemi.
Ko vse potihne, mi razlaga,
kako se tisoč let živi.«*

Neža Maurer ⁽³¹⁾

SEZNAM VIROV

Alyoshastone: Public Art. (2020). Pridobljeno s: <http://alyoshastone.com/stone-carving-and-sculpture>.

Ambrose, G., in Harris, P. (2005). Typography: n. the arrangement, style and appearance of type and typefaces. Lausanne: AVA Publishing.

Andrew Whittle, letter carver: Work. (2020). Pridobljeno s: <http://www.andrewwhittle.net/work>.

Baščanska staza glagoljice. (2020). Pridobljeno s: <https://www.putovnica.net/odredista/hrvatska/baska/bascanska-staza-glagoljice>.

Ciglič, Z. (1993). Kamniti svet. Koper: Pokrajinski muzej.

Earles Meadow: The Horsham Stone. (2020). Pridobljeno s: <https://web194.secure-secure.co.uk/earlesmeadowhorsham.org.uk/horsham-stone>.

Incisive Letter Work: Designer and letter carvers. (2020). Pridobljeno s: <https://incisiveletterwork.com>.

Little Sparta: The Garden of Ian Hamilton Finlay. (2020). Pridobljeno s: <https://www.littlesparta.org.uk/interactive-map/#>.

Llanbradach – Wikipedia. (2020). Pridobljeno s: <https://en.wikipedia.org/wiki/Llanbradach>.

Maher, I. (2007). Okrogla voda: priročnik o kalih. Ljubljana: Zavod RS za varstvo narave.

Marko Drpić – Kaligraf, Klesalec Črk, Oblikovalec in Pedagog. Plac: 5. 4. 2018. [videoposnetek] Pridobljeno s: <https://www.youtube.com/watch?v=9fqDj5ERhro>.

Martin Cook Studio: Garden Carvings. (2020). Pridobljeno s: <http://martincookstudio.co.uk/garden-carvings>.

Maurer, N. (2018). Nekaj zelo zelo lepega: zbrane pesmi za otroke. Ljubljana: Sanje.

Norman, Donald A. (2013). The design of everyday things – Revised and expanded edition. New York: Basic Books.

Perkins, T. (2007). The Art of Letter Carving in Stone. The Crowood Press Ltd.

Pertot, I. (2002). Izzivi kamnoseštva. Okrogla miza na temo »Kamen – dediščina Krasa«. Kosovelova knjižnica v Sežani, Sežana.

Restoration and Maintenance: An excerpt from the Dimension Stone Design Manual, Version VIII. (2016). Pridobljeno s: <https://pubs.naturalstoneinstitute.org/pub/2f75dbd6-a265-da4e-5340-c1e3dc3d0622>.

Stanza Stones: Poetry Trail Guide. (2020). Pridobljeno s: <http://www.ilkeyliteraturefestival.org.uk/wp-content/uploads/2012/05/Stanza-Stones-Trail-Guide.pdf>.

The Lettering Art Trust: John Neilson. (2020). Pridobljeno s: <https://www.letteringartstrust.org.uk/artists/browse/john-neilson>.

The Lettering Art Trust: Public installations. (2020). Pridobljeno s: <https://www.letteringartstrust.org.uk/public>.

Thomas Sargeant: St Pancras International. (2020). Pridobljeno s: <https://www.thomassargeant.com/st-pancras-international-twinning-plaques>.

Visit Eden: Kirkby Stephen Poetry Path. (2020). Pridobljeno s: <http://www.visiteden.co.uk/location-area/kirkby-stephen-poetry-path>.

Visit Kras: Pliskina Pot. (2020). Pridobljeno s: <https://www.visitkras.info/pliskina-pot>.

York University Roundel. (2020). Pridobljeno s: <https://www.axisweb.org/p/charlesgurrey/workset/79975-york-university-roundel>.

INFORMACIJE, KORISTNE POVEZAVE

Harvey, M. (1987). Carving Letters in Stone and Wood. London: The Bodley Head.

Jakob, Sepp; Leicher, Donatus M. (1995). Schrift + Symbol in Stein, Holz und Metall. München: D. W. Callwey.

Mirtič, B., Mladenovič, A., Ramovš, A., Senegačnik, A., Vesel, J., Vižintin, N. (1999). Slovenski naravni kamen. Ljubljana: Tiskarna Hren.

Pertot, I. (2004). Načrtovati v kamnoseštvu. 1, Kamnoseški profili. Sežana: Kosovelova knjižnica; Trst: Mladika.

Renčelj, S. (2007). Kras: Kamen in življenje. Koper: Libris.

Organizacija The Lettering Art Trust

The Lettering Art Centre, Snape Maltings, Snape, Suffolk IP17 1SP: <https://www.letteringartstrust.org.uk>.

European Lettering Institute: <https://letteringinstitute.com/en/professional-programme>.

SEZNAM SLIKOVNEGA GRADIVA

Naslovnica: Detajl skulpture
Ajdovščina nad Rodikom (Mitski park)
Fotografija: Kristjan Stepančič, VSŠ Sežana

1 Označevalec poti, Remeščica (Mitski park)
Fotografija: Nika Rihtarič, VSŠ Sežana

2 Označevalec poti, Na jezeru (Mitski park)
Fotografija: Jana Rajh Plohl, VSŠ Sežana

3 Skulptura, Cikova jama (Mitski park)
Fotografija: Martin Peca

4 Površinska obdelava peščenjaka
Fotografija: Špela Šedivy

5 Detajl skulpture, Ajdovščina nad Rodikom (Mitski park)
Fotografija: Martin Peca

6–9 Primer oblikovanja tablice z napisom, Tom Perkins
Vir: Perkins, 2007, str. 163, 164, 166

10 Detajl označevalca poti, Baba (Mitski park)
Fotografija: Aleksander Zdjarski, VSŠ Sežana

11 Klesanje črk
Fotografija: Aleksander Zdjarski, VSŠ Sežana

12 Prikaz različnih vrst utorov oziroma klesanja
Ilustracija: Špela Šedivy

13 Vrhunsko oblikovan in izdelan nagrobni kamen
Fotografija: Teucer Wilson

14–15 Mejnik Križ–Tomaj
Fotografiji: Jadran Čeh

16 Kažipot v Dutovljah
Fotografija: Martin Peca

17 Kažipot v Štorjah
Fotografija: Martin Peca

18 The Present Order
Fotografija: Robin Gillanders

19 The Present Order
Fotografija: Andrew Lawson

20 Ime naselja Llanbradach v masivnih kamnitih črkah
Fotografija: Alyosha Moeran

21 Okrogla klesana plošča v parku univerze York
Fotografija: Charles Gurrey

22 Tlakovano okroglo obeležje pred galerijo Serpentine v Londonu
Fotografija: Andrew Whittle

23 Železniška postaja St. Pancras z vgrajeno ploščo
Fotografija: Sam Lane Photography

24 Primer vgrajene plošče v tla interierja
Fotografija: Sam Lane Photography

25–27 Kamnita klesana fasada in detajli bolnišnice v Angliji
Fotografije: Alyosha Moeran

28 Kamnita noga klopi z vklesanim posvetilom
Fotografija: Martin Cook

29 Klesana plošča na površini mize, vklesan napis na robu mize
Fotografija: Martin Cook

30 Viseča kamnita oznaka z vklesanim monogramom Albrechta Dürerja
Fotografija: Robin Gillanders

31–32 Tanka označevalna tablica iz skrilavca
Vir: Perkins, 2007, str. 87

33 Viseča kamnita oznaka
Fotografija: Robin Gillanders

34 Označevalec poti po montaži, Kobilja glava (Mitski park),
Fotografija: Marko Klančar, VSŠ Sežana

35 Kapljice vode na površini (hidrofobni premaz) (Mitski park)
Fotografija: Špela Šedivy

36 Baba (prostorska postavitev, Mitski park)
Fotografija: Kristjan Stepančič, VSŠ Sežana

37 Kovačeva postelja, Njivice (Mitski park)
Fotografija: Katja Rotar, VSŠ Sežana

38 Jama, Cikova jama (Mitski park)
Fotografija: Tina Furlan, VSŠ Sežana

39 Roki čarovnice, Kobilja glava (Mitski park)
Fotografija: Tina Furlan, VSŠ Sežana

40 Šembilja (detajl), Pod lisičino (Mitski park)
Fotografija: Špela Gomezel, VSŠ Sežana

41 Mlinski kamni (Mitski park)
Fotografija: Olivier Kumičič

42 Klesani simboli obilja (Mitski park)
Fotografija: Olivier Kumičič

43 Ovseno in rženo zrno (Mitski park)
Fotografija: Olivier Kumičič

44 Klesani simboli Peruna, Mokoši in njunih otrok (Mitski park)
Fotografija: Olivier Kumičič

45 Označevalec na Pliskini poti (vgrajen v suhi zid)
Fotografija: Martin Peca

46 Označevalec poti na Pliskini poti (simbol v desno)
Fotografija: Martin Peca

47	Označevalec na Pliskini poti (simbol v levo in simbol za postanek) Fotografija: Martin Peca	69	Klesane črke in pigmenti Fotografija: Incisive Letterwork Studio
48	Podkal (označevalec obnovljenega kala) Fotografija: Martin Peca	70	Art and Poetry, Philosophy and science Fotografija: Incisive Letterwork Studio
49	Kal pri Vrabcih (označevalec obnovljenega kala) Fotografija: Martin Peca	71	Besedna skulptura Fotografija: Incisive Letterwork Studio
50	Klop z vklesanim napisom (označevalec obnovljenega kala) Fotografija: Martin Peca	72	Označevalec poti, Robida (Mitski park) Fotografija: Špela Gomezel, VSŠ Sežana
51	Črka L (v glagolici) Fotografija: Fedor Vučemilović		
52	Črka A (v glagolici) Fotografija: Fedor Vučemilović		
53	Klesane črke na neravni podlagi, Poti poezije Vir: Perkins, 2007, str. 177		
54	Eden izmed dvanajstih kamnov na Poti poezije Fotografija: Val Corbett		
55	Označevalec v kraju Earles Meadow Fotografija: Christopher Elsey		
56	Skulptura v pristanišču v Chichester Fotografija: Alyosha Moeran		
57	Spomenik pri trdnjavi Kluže Fotografija: Marko Drpić		
58	Simbol & na prodniku Fotografija: Marko Drpić		
59	Vrtni okras – Vrtnarjeva roka diši Fotografija: Marko Drpić		
60	Prodniki z zarisanimi črkami Fotografija: Marko Drpić		
61	Plaketa ob 90-letnici Univerze v Ljubljani Fotografija: Marko Drpić		
62	Natančno in dolgotrajno delo 10.000 ur Fotografija: Michelle de Bruin		
63	Detajl – nežno odvzemanje materiala Fotografija: Michelle de Bruin		
64	Detajl – odstranjevanje dna Fotografija: Michelle de Bruin		
65	Mehke, v kamen potopljene črke Fotografija: John Neilson		
66	There are no unsacred places Fotografija: John Neilson		
67	Cold fear ... Fotografija: John Neilson		
68	Cold fear ..., detajl Fotografija: John Neilson		

PROJEKT MITSKI PARK - SKUPNA ČEZMEJNA TURISTIČNA DESTINACIJA ZA OHRANJANJE, VARSTVO IN PROMOCIJO DEDIŠČINE MITSKE KRAJINE

Glavni cilj projekta je aktivno ohranjanje in valoriziranje kulturne dediščine mitološke pokrajine v luči trajnostnega turizma na območju občin Mošćenička Draga in Hrpelje - Kozina.

Začetek izvedbe projekta:

1. 9. 2018

Trajanje projekta:

32 mesecev

Vrednost projekta:

745.050,00 EUR (633.292,00 EUR ESRR)

Vodilni partner:

Občina Hrpelje - Kozina

Projektni partnerji:

Općina Mošćenička Draga (HR),
Sveučilište u Rijeci - Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu (HR),
Univerza na Primorskem/Universita' del Litorale - Fakulteta za humanistične študije (SI),
Turistička zajednica Općine Mošćenička Draga (HR),
Arhej d.o.o. (SI) in
Inkubator d. o. o. Sežana (SI).

Cilj projekta je ustvariti čezmejno turistično destinacijo Mitski park, katere glavne znamenitosti se nahajajo na hrvaški strani (občina Mošćenička Draga, območje Trebišća) in na slovenski strani (občina Hrpelje - Kozina, območje Rodika). Ideja projekta je najti povezave med obema krajema in turistično valorizacijo mitske krajinske dediščine, ki temelji na študiju slovanske in predslovanske dediščine.

V ta namen sta bila na obeh območjih urejena centra za obiskovalce, urejene poti, kamnite skulpture in s kamnitimi znaki označene »mitske« poti ter ustvarjene dodatne inovativne vsebine za privabljanje obiskovalcev skozi vse leto.

Nova čezmejna turistična destinacija Mitski park se na turističnem trgu promovira s turističnimi paketi, namenjenimi različnim ciljnim skupinam. Poleg animacijskega programa, ki se bo izvajal na lokaciji, in aplikacije za obiskovalce za vodenje po Parku, so bili oblikovani tudi inovativni spominki.

Da bi zagotovili trajnost projekta, so bili o Mitskom parku in njegovi ponudbi izobraženi lokalni prebivalci, podjetja, turistično in agencijsko osebje ter vodiči za vodenje po Mitskem parku na obeh čezmejnih območjih.

Projekt in publikacija sta sofinancirana s sredstvi Evropskega sklada za regionalni razvoj v okviru Programa sodelovanja INTERREG V-A Slovenija - Hrvaška 2014–2020.

Vsebina tega priročnika ne odraža nujno uradnega stališča Evropske unije in je izključna odgovornost avtorja.

KAMEN IN OZNAČEVANJE

STROKOVNI PRIROČNIK O MOŽNOSTIH UPORABE KAMNA PRI OZNAČEVANJU TURISTIČNIH TOČK

Avtorica: Špela Šedivy, Inkubator d. o. o. Sežana

Urednik: Anton Marn

Izdajatelj: Inkubator d. o. o. Sežana

Založnik: Ad Pirum – Zavod za intelektualne dejavnosti

Strokovno svetovanje in pregled:

Anton Marn, Damjan Švara, Matej Perčič

Fotografije:

Kristjan Stepančič, Nika Rihtarič, Jana Rajh Plohl,
Martin Peca, Špela Šedivy, Aleksander Zdjarski,
Teucer Wilson, Jadran Čeh, Robin Gillanders,
Andrew Lawson, Alyosha Moeran, Charles Gurrey,
Andrew Whittle, Sam Lane Photography,
Martin Cook, Marko Klančar, Katja Rotar,
Tina Furlan, Špela Gomezel, Olivier Kumičić,
Fedor Vučemilović, Val Corbett, Christopher Elsey,
Marko Drpić, Michelle de Bruin, John Neilson,
Incisive Stonework Studio

Ilustracija: Špela Šedivy

Oblikovanje in prelom: Špela Šedivy

Lektoriranje: Anja Sedej Korenč

Cena: brezplačno

1. elektronska izdaja

<https://mitski-park.eu/sl/>

<https://inkubator.si/projects-archive/mitski-park/>

© 2021, Ad Pirum, Logatec

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID 56843011

ISBN 978-961-95340-0-7 (PDF)

SVEUČILIŠTE U RIJECI UNIVERSITY OF RIJKA
FAKULTET ZA MENADŽMENT U TURIZMU I UGOSTITELJSTVU
FACULTY OF TOURISM AND HOSPITALITY MANAGEMENT
OPATIJA, HRVATSKA CROATIA

arhe,

inkubator
sežana

